

OBSAH – 1. část

Předmluva	3
-----------------	---

KAPITOLA I.

Úvod do studia sídel středověkých společenských elit - hradů, zámků a tvrzí	7
---	---

1. Hrad, zámek a tvrz ve středověké společnosti, metody jejich studia	7
---	---

1.1. <i>Metody studia šlechtických sídel</i>	7
--	---

1.1.1. <i>Historické pojetí</i>	7
---------------------------------------	---

1.1.2. <i>Kastelologické či technické pojetí</i>	8
--	---

1.1.2.1. <i>Charakteristika</i>	8
---------------------------------------	---

1.1.2.2. <i>Kastelologická periodika</i>	9
--	---

1.1.2.3. <i>Kastelologické konference</i>	11
---	----

1.1.3. <i>Hodnocení historického a kastelologického přístupu</i>	11
--	----

1.2. <i>Problematika terminologie spjaté se sídly středověkých společenských elit</i>	13
---	----

1.2.1. <i>Hradiště (nebo hradisko)</i>	13
--	----

1.2.2. <i>Hrad</i>	14
--------------------------	----

1.2.3. <i>Hrádek</i>	15
----------------------------	----

1.2.4. <i>Tvrz</i>	15
--------------------------	----

1.2.5. <i>Tvrziště</i>	16
------------------------------	----

1.2.6. <i>Zámek</i>	17
---------------------------	----

1.2.7. <i>Zámeček</i>	18
-----------------------------	----

1.2.8. <i>Panský dům, rytířské sídlo</i>	18
--	----

1.2.9. <i>Rezidenční dvůr (dvorec)</i>	18
--	----

1.2.10. <i>Týn</i>	18
--------------------------	----

1.2.11. <i>Kostelec</i>	19
-------------------------------	----

1.2.12. <i>Pevnost</i>	19
------------------------------	----

1.2.13. <i>Kaštieľ</i>	19
------------------------------	----

1.2.14. <i>Kurie</i>	19
----------------------------	----

1.2.15. <i>Základní literatura k terminologické problematice</i>	20
--	----

1.3. <i>Organizace sdružující zájemce o sídla středověkých společenských elit – Klub Augusta Sedláčka</i>	20
---	----

KAPITOLA II.

Prameny ke studiu hradů, zámků a tvrzí	22
---	----

2.1. <i>Písemné prameny</i>	22
-----------------------------------	----

2.1.1. <i>Prameny diplomatického charakteru</i>	22
---	----

2.1.2. <i>Vyprávěcí prameny (kroniky)</i>	22
---	----

2.1.3. <i>Urbáře</i>	22
----------------------------	----

2.1.4. <i>Různé popisy panství související obvykle s obchodními a finančními transakcemi</i>	24
--	----

2.2. <i>Kartografické prameny</i>	26
---	----

2.2.1. <i>Starší mapy</i>	26
---------------------------------	----

2.2.2. <i>Tzv. první josefské vojenské mapování</i>	26
---	----

2.2.3. <i>Mapy stabilního katastru</i>	27
--	----

2.3. <i>Ikonografické prameny</i>	28
---	----

2.3.1. <i>Nejstarší vyobrazení sídel středověkých elit</i>	29
--	----

2.3.2. Dílo Jana Willenberka (též Willenberger, Willenberg, dále bude jméno uváděno pod první formou) a dalších rytců 17. a 18. století	31
2.3.3. Soubory vyobrazení středověkých hradů, zámků a tvrzí ovlivněné romantismem	32
2.3.4. Obrazové soubory hradů a zámků z 2. poloviny 19. století	36
2.3.5. Ilustrace historické a historicko-vlastivědné literatury	39
2.3.6. Pohlednice jako ikonografický pramen	39
2.3.7. Jednotlivá vyobrazení hradů, zámků a tvrzí v různých sbírkách	39
2.4. Plány	39
2.5. Hmotné prameny	40
2.5.1. Různé předměty a jejich pozůstatky	40
2.5.2. Samotný objekt hradu, zámku a tvrze	41
2.5.3. Epigrafické památky	45

KAPITOLA III.

Literatura vztahující se k hradům, zámkům a tvrzím a její vývoj	46
3.1. Nejstarší práce zmiňující se o sídlech středověkých společenských elit	46
3.2. První soustavnější údaje o šlechtických sídlech ze 17. a 18. století	47
3.3. Šlechtická sídla v historicko-statistických topografiích konce 18. a počátku 19. století	49
3.4. Romantické práce věnované jen šlechtickým sídlům	50
3.5. Práce o středověkých šlechtických sídlech založené na kritické historiografii	53
3.6. Počátky archeologického bádání zabývajících se hradišti a hrady	63
3.6.1. První archeologické práce	63
3.6.2. Průkopníci vědeckého zkoumání hradišť a hradů	63
3.6.3. Meziválečná archeologie	64
3.6.4. Středověká archeologie po roce 1945	65
3.6.5. Počátky archeologického studia hradů a tvrzí	66
3.6.6. Rozvoj středověké archeologie v posledních desetiletích 20. století	67
3.7. Šlechtická sídla a památková péče	72
3.7.1. Počátky památkové péče a první soupisy památek	72
3.7.2. Soupisy památek v Čechách po roce 1945	73
3.7.3. Soupisy památek na Moravě	74
3.7.4. Soupisy památek na Slovensku	74
3.7.5. Zaniklé hrady, zámky a tvrze	75
3.7.6. Články v časopisech vydávaných orgány památkové péče	75
3.7.7. Umělecko historické rozbory šlechtických sídel	76
3.8. Údaje kastelologického charakteru v pracích vlastivědného a regionálního charakteru	78
3.8.1. Soubory vlastivědných prací	78
3.8.2. Jednotlivé vlastivědné monografie	80
3.9. Další literatura přinášející kastelologické informace	82
3.9.1. Turistická literatura	83
3.9.2. Pověsti hradů a zámků	85
3.9.3. Kastelologické údaje v dendrologické literatuře	87
3.9.4. Schematismy velkostatků	87

3.9.5. <i>Obrazové publikace</i>	87
3.9.6 <i>Mapy hradů a zámků</i>	89
3.10. <i>Nové knižnice věnované šlechtickým sídlům</i>	89
3.11. <i>Soupisové práce</i>	90

KAPITOLA IV.

Problematika hradišť	92
4.1. <i>Charakteristika</i>	92
4.2. <i>Neolitická a eneolitické hradiště</i>	93
4.3. <i>Hradiště doby bronzové</i>	96
4.4. <i>Hradiště doby železné</i>	97
4.4.1. <i>Starolaténská doba</i>	97
4.4.2. <i>Keltská opevnění</i>	97
4.5. <i>Vliv římské vojenské hranice</i>	99
4.6. <i>Slovanská hradiště doby hradištní</i>	100
4.6.1. <i>Charakteristika a význam slovanských hradišť</i>	100
4.6.2. <i>Starohradištní opevnění</i>	101
4.6.3. <i>Středohradištní opevnění</i>	102
4.6.4. <i>Mladohradištní opevnění</i>	109
4.7. <i>K problematice podoby obydlí pravěkých a raně středověkých privilegovaných vrstev</i>	113

KAPITOLA V.

Inspirační zdroje výstavby hradů v západní Evropě	115
5.1. <i>Historické podmínky vzniku hradů</i>	115
5.2. <i>Charakteristika staveb římského limitu</i>	115
5.3. <i>Co jsou falce?</i>	118
5.4. <i>Okolnosti vzniku prvních západoevropských hradů</i>	121
5.5. <i>Transformace pevnostní architektury „limes romanus“ do podoby prvních hradů – „motte“ a donjon</i>	122
5.6. <i>Další vývoj „donjonového“ hradu</i>	127
5.7. <i>Vývoj od donjonu ke kastelu</i>	130
5.8. <i>Vývoj hradů na území Východofranské říše</i>	135
5.9. <i>Změna věže z obytné stavby ve stavbu jen obrannou</i>	137
5.10. <i>Štaufská hradní architektura v Říši, jižní Itálii a na Sicílii</i>	138
5.11. <i>Kastely v Pobaltí</i>	141
5.12. <i>Pláštové hrady</i>	143

KAPITOLA VI.

Vývoj od hradiště k hradu v českých zemích	145
6.1. <i>Podmínky pro budování hradů v našich zemích</i>	145
6.2. <i>Kdy u nás mohly vzniknout hrady (a tvrze)</i>	146
6.3. <i>Vlivy hradišť na výstavbu našich nejstarších hradů</i>	148
6.3.1. <i>Mladohradištní opevnění a nejstarší hrady s obvodovou zástavbou</i>	148
6.3.2. <i>Šlechtické dvorce</i>	150
6.4. <i>Pronikání jednotlivých prvků západoevropské hradní architektury do českých zemí</i>	154
6.4.1. <i>Budování prvních obytných věží v opevněních hradištního charakteru</i>	154

6.4.2. Tzv. „hrady přechodného typu“	160
6.5. Nejstarší zděné románské hrady u nás	163

KAPITOLA VII.

Středověké hrady a problematika jejich typologie	167
7.1. Význam hradů ve středověké společnosti.....	167
7.2. Typologie hradů	168
7.2.1. Podstata hradní typologie	168
7.2.2. Počátky hradní typologie.....	169
7.2.3. Pokusy aplikovat Schuchhardtovu teorii na českou a moravskou hradní architekturu	170
7.2.4. Hradní typologie a čeští badatelé	170
7.2.5. Vznik současné hradní typologie.....	174
7.3. Soudobá hradní typologie.....	176
7.3.1. Tzv. „přechodný typ“	176
7.3.2. Tzv. „kolonizační provizorium“	176
7.3.3. Hrad s obvodovou zástavbou	177
7.3.4. Francouzský kastel.....	185
7.3.5. Bergfritový typ hradu.....	190
7.3.6. Hrady palácové dispozice	199
7.3.7. Tzv. „dvorcový typ“ hradu	201
7.3.8. Donjonový typ či typ hradu s obytnou věží	203
7.3.9. Hrad s plášťovou zdí	212
7.3.10. Kastely, problematika tzv. středoevropského kastelu	220
7.3.11. Hrady se štítovou zdí	231
7.3.12. Hrady dvoupalácové dispozice	233
7.3.13. Ganerbenburg.....	239
7.3.14. Bloková dispozice hradu	242
7.3.15. Hrady doby Václava IV.....	244
7.3.16. Hrad Karlštejn	246
7.3.17. Hrady determinované zvláštními přírodními podmínkami, v kterých byly vybudovány a které obvykle nelze přiřadit k běžným hradním typům.....	248
7.3.17.1. Skalní hrady	248
7.3.17.2. Jeskynní hrady.....	248

KAPITOLA VIII.

Život na středověkém hradě	250
8.1. Základní faktory ovlivňují život na středověkém hradě.....	250
8.1.1. Poloha hradu.....	250
8.1.2. Teplotní poměry	250
8.1.3. Osvětlení obytných místností.....	254
8.1.4. Hygienické poměry	254
8.2. Osobní věci majitelů hradu a jejich služebnictva	256
8.3. Zásobování vodou	257
8.4. Hradní kuchyně.....	257
8.5. Hradní kaple.....	259
8.6. Vybavení hradních interiérů	260

8.7. Hospodářské zázemí hradu.....	260
8.8. Dobývání hradu	262

KAPITOLA IX.

Vznik a vývoj tvrzí.....	266
9.1. Okolnosti vzniku tvrzí.....	266
9.2. Vývoj studia tvrzí.....	267
9.3. Tvrz v písemných pramenech.....	270
9.4. Nejstarší typy sídel nižší šlechty.....	271
9.4.1. Sídla u emporových (tribunových kostelů).....	271
9.4.2. Tzv. výšinný hrádek.....	273
9.4.3. Tvrz typu „motie“ (německy Turmhügel, Hausberg, počestěně mota).....	276
9.5. Rozdělení tvrzí podle uspořádání zástavby.....	281
9.5.1. Tvrze s obvodovou zástavbou.....	282
9.5.2. Tvrze s volně stojící stavbou (palácem, věží) ve středu opevněné plochy.....	287
9.6. Tvrze v době pozdní gotiky.....	293

KAPITOLA X.

Vývoj hradů v době husitské a pohusitské.....	297
10.1. Nová vojenská technika jako základní příčina změny podoby hradů.....	297
10.2. Novostavby hradů.....	298
10.3. Úpravy starších hradních staveb v 15. století.....	304
10.3.1. Vznik pásů hradeb kolem staršího jádra hradu.....	304
10.3.2. Budování rozsáhlých předhradí před ostrožnými hrady.....	307
10.3.3. Zesilování hradních bran.....	309
10.3.4. Externí fortifikace – vysunutá a předsunutá opevnění.....	310
10.3.4.1. Charakteristika.....	310
10.3.4.2. Vysunutá opevnění.....	310
10.3.4.3. Předsunutá opevnění.....	313
10.3.4.3.1. Na šíji, kterou místo hradu souviselo s okolím, často v místech vyšších než je místo samotného hradu.....	313
10.3.4.3.2. Na návrší v okolí hradu.....	314
10.3.4.3.3. Na okraji pláně, s kterou souvisí areál hradu.....	315
10.3.4.3.4. Předsunutá opevnění u přístupových cest.....	318
10.3.5. Obléhačí stanoviště.....	318
10.3.6. Budování štitových zdí.....	319
10.3.7. Budování opevněných koridorů (rukávů) ztěžujících útočnickovi přístup k branám.....	321
10.3.8. Přejít od gotické fortifikační architektury k renesančním pevnostním stavbám.....	321
10.3.9. Změny v obytných částech hradu.....	325
10.4. Složitě hradní dispozice.....	327
10.5. Vývoj hradní architektury na Slovensku v 15. století.....	331